

КОНЦЕПЦІЯ СУДОВОГО ПРАВА У ПРАЦЯХ РАДЯНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

CONCEPT OF JUDICIAL LAW IN WORKS OF SOVIET RESEARCHERS

Решота В.В., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Львівський національний університет імені Івана Франка

Решота О.А., к.н.держ.упр.,
доцент кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено питання формування концепції судового права у працях учених радянського періоду. Зазначено, що зародження концепції судового права дослідники вбачали ще у працях дореволюційного періоду у взаємозв'язку трьох видів судового процесу (кримінального, цивільного та адміністративного). Радянські вчені вже тоді вбачали, що вчення про кримінальний і цивільний процес не можуть розроблятися окремо один від одного. Обґрунтовувався зв'язок кримінального і цивільного процесів, що проявлявся не в злитті цих процесів в якое загальне, універсальне правосуддя, а в з'єднанні кримінально-процесуального та цивільно-процесуального законодавства як гілок однієї галузі права – процесуального права, яке в сукупності із законодавством про судоустрій становить галузь судового права.

Наголошується, що ідеї формування єдиної галузі судового права не знаходили всезагальної підтримки у наукових колах того періоду. Зокрема, противники такої концепції зазначали, що сучасний рівень розвитку процесуальних наук вимагає, перш за все, глибшого, диференційованого вивчення проблем цивільного і кримінального процесу, а їх розчинення в судовому праві негативно позначилося б на необхідній спеціалізації наукових кадрів. Вони стверджували, що для обґрунтування комплексності галузі права необхідно визначити предмет правового регулювання і сукупність різногалузевих норм права, які об'єднуються в особливу спільність, об'єднану деякими специфічними прийомами регулювання. Натомість до предмета регулювання судового права мали б включатись предмети регулювання цивільного процесуального права, кримінального процесуального права і судоустрою, а зміст включав би цілі комплекси норм профілюючих галузей права, що є не зовсім правильно, на думку деяких авторів.

У статті проаналізовано обґрунтування необхідності формування спільних засад судового процесу, теоретичною основою яких мало стати судове право. Обґрунтовано, що теоретичні уявлення та формування концепції судового права мають велике значення для формування нової галузі судового права, що стане основою для здійснення правосуддя всіх спеціалізацій і сприятиме забезпеченню єдності судової влади.

Ключові слова: судове право, судовий процес, судоустрій, концепція, правосуддя.

The article deals with the formation of the concept of judicial law in the works of scholars of the Soviet period. It is noted that the origin of the concept of judicial law was seen by researchers in the pre-revolutionary period in the interconnection of three types of litigation (criminal, civil and administrative). Soviet scientists have already seen that the doctrines of criminal and civil process could not be developed separately from each other. The connection between criminal and civil processes, which was manifested not in the merger of these processes into a kind of universal, universal justice, but in the connection of criminal procedural and civil procedural legislation as branches of one branch of law – procedural law, which together with the law was substantiated about the judiciary is an area of judicial law.

It is emphasized that the ideas of forming a single branch of the judicial law were not universally supported in scientific circles of that period. Thus, opponents of such a concept stated that the current level of development of procedural sciences requires, first of all, a deeper, differentiated study of the problems of civil and criminal process, and their dissolution in the law would adversely affect the necessary specialization of scientific personnel. They argued that in order to substantiate the complexity of the field of law, it is necessary to identify the subject of legal regulation and a set of different legal norms, which combine into a specific community, united by some specific methods of regulation. Instead, the subject matter of the regulation of judicial law should include the subject matter of the regulation of civil procedural law, criminal procedural law and the judiciary, and the content would include whole sets of norms of profiling branches of law, which is not entirely true, according to some authors.

The grounding of the necessity of formation of common principles of litigation, the theoretical basis of which should be the law, are analyzed. It is substantiated that theoretical notions and the conception of the judiciary are essential for the formation of a new branch of the judicial law, which will become the basis for the administration of justice in all specializations and will help to ensure the unity of the judiciary.

Key words: judicial law, judicial process, judicial system, concept, justice.

Постановка проблеми. Питання судового права досліджували ще вітчизняні та російські вчені як у дореволюційний, так і радянський період. Сьогодні ці питання привертають ще більшу увагу дослідників і практиків, адже зараз гостро постало питання необхідності вдосконалення судової системи України, формування теоретичних засад і забезпечення єдності судової влади. Таку теоретичну основу, на нашу думку, має судове право як теорія судової влади, так і галузь вітчизняного права.

Історичний метод дослідження є надзвичайно важливим, адже надає можливість комплексно подивитись на становлення та формування процесів та явищ, враховувати їхні недоліки та переваги, що дасть змогу їх удосконалити та розвивати у майбутньому. Саме тому формування теоретичних засад судового права в Україні без врахування досвіду та теоретичних здобутків учених радянських часів буде неповним. Це впливає на актуальність дослідження та визначає мету і завдання статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників судового права у радянський період, тобто коли ця концепція була сформована, необхідно вказати таких: М.М. Полянського, М.С. Строговича, В.М. Савицького і А.О. Мельникова, А.Я. Вишинського, М.Л. Шифмана, А.Л. Ривліна, С.С. Алексєєва, А.М. Василюєва і Л.С. Явіча, П.А. Лупинську, В.С. Тадевосяна, Л.Б. Алексєєву, О.Т. Боннера, В. Г. Даєва, Р.Д. Джалилова, П.Ф. Єлісейкіна, О.М. Ларіна, Н.В. Радутну, І.Л. Петрухіна, В.М. Савицького та інших.

Метою статті є дослідити концепцію судового права у працях радянських учених.

Виклад основного матеріалу. Зародження концепції судового права вбачають ще у дореволюційний період про зв'язок трьох видів судового процесу (кримінального, цивільного та адміністративного), зазначав І.Я. Фойницький, вказуючи, що за їхньою побудовою, формою вони «... створюють систему судового права». Щодо судового порядку розгляду справ він зазначав: «Судовий порядок

полягає у вирішенні спірного питання судовими місцями за участю зацікавлених у цьому сторін. Істотними елементами його, отже, є суд і сторони, а існування цих органів створює особливі прийоми процесуального дослідження» [1, с. 7, 8]. Ця теза підтверджує наявність спільних елементів у всіх процесуальних галузях права.

Якщо звернутися до публікацій раннього радянського періоду, то необхідно зазначити такі праці.

Чи не вперше у радянський період судове право було згадано в навчальному посібнику для вишів «Основи радянського права» [2, с. 117] у розділі «Судове право», де розглядався порядок кримінального і цивільного судочинства, однак обґрунтування судового права як такого ця праця не містила.

Того ж року М.М. Полянський у праці «Нариси загальної теорії кримінального процесу» (1927 р.) [3, с. 14] запропонував своє розуміння про судове право. Наприклад, він називає кримінальний процес галуззю судового права, однак сутність судового права залишає без належної уваги. Також варто зазначити статтю цього ж автора «Питання систематики в кримінальному процесі» (1939 р.), яка також була присвячена дослідженню проблеми судового права [4, с. 5]. Зокрема, М.М. Полянський розглядав цивільний і кримінальний процеси як самостійні напрями однієї науки судового права. Ще в той період він стверджував, що вчення про кримінальний і цивільний процеси не можуть розроблятися окремо один від одного. Зв'язок кримінального і цивільного процесів проявлявся, на думку М.М. Полянського, не в злитті цих процесів в якое загальне, універсальне правосуддя, а в з'єднанні кримінально-процесуального та цивільно-процесуального законодавства як гілок однієї галузі права – процесуального права, яке в сукупності із законами про судоустрій становить судове право [5, с. 228]. Остання розглядалася ним як галузь державного права (у сучасному розумінні – публічного права) [6, с. 71–87]. Зі схожості кримінального та цивільного процесів, зумовленої принципом змагальності, М.М. Полянський вивів концепцію звинувачення перед судом як кримінального позову [7, с. 105–115].

М.М. Полянський також вказував, що успішне розроблення спільних для кримінального та цивільного процесів понять, принципів і зусиль представників обох дисциплін повинне враховуватись як спільна база під час побудови кримінального і цивільного процесів [5, с. 228]. Цікавою є позиція дослідника щодо віднесення криміналістики до системи науки судового права в широкому розумінні і як допоміжної науки разом із судовою медичною та судовою психіатрією [5, с. 234].

Найбільш повно уявлення про судове право були відображені М.М. Полянським у монографії «Основи судового права СРСР», написаній у 1959–1960 рр., але тоді вона так і не вийшла у світ. Однак ідеї автора не були забуті: у 1983 р. на основі цього рукопису і з урахуванням змін у законодавстві та нових наукових праць М.С. Строговичем, В.М. Савицьким і А.О. Мельниковим була підготовлена і видана монографія «Проблеми судового права» [8].

У передмові до цієї роботи зазначено, що метою дослідження є обґрунтувати існування комплексної галузі радянського права, показати її теоретичну та практичну значимість, критично проаналізувати відгуки опонентів, визначити можливі шляхи вдосконалення законодавства про судоустрій і судочинство [8, с. 7].

Новою ідеєю монографії стало поняття позову (у широкому розумінні), уточнення системи принципів судового права і побудова положень доказового права. Автори досліджують принципи судового права, класифікуючи їх, спираючись на їхнє юридичне закріплення, на конституційні і на галузеві: до перших вони відносять законність, здійснення правосуддя тільки судом, виборність суддів і народних засідателів, незалежність суддів і їхнє підпорядкування лише закону, участь громадськості

у здійсненні правосуддя, презумпцію невинності і право на захист, а до галузевих – принцип об'єктивної істини, принцип змагальності, принципи безпосередності та безперервності судового розгляду.

16–18 липня 1938 р. у Москві на базі Інституту права Академії наук СРСР відбулася перша нарада з питань науки радянської держави і права. У доповіді директора цього інституту А.Я. Вишинського зазначалося, що досі вивчення проблем кримінального та цивільного процесів відбувалося у відриві одне від одного, тоді як є «правильнішою і забезпечує більшу ефективність наукової роботи така її організація, за якої питання цивільного та кримінального процесів були б об'єднані в межах однієї науки – науки судового права» [9, с. 74, 190]. У прийнятій цієї нарадою резолюції були поставлені завдання щодо розвитку радянського соціалістичного судового права, зокрема, з розроблення «питань організації радянської судової системи в епоху розвинутого соціалізму, про природу та особливості радянського кримінального і цивільного процесів, змагальності та судового процесу, теорії доказів та ін.» [10, с. 124].

Ще одним видатним дослідником судового права можна назвати М.С. Строговича. У 1939 р. він опублікував статтю «Про систему науки судового права» [11, с. 55–70], а у 1979 р. – статтю «Судове право: предмет, система, наука» [12, с. 58–60]. У доповіді «Про єдність судового права і його співвідношення з матеріальним правом» він підняв питання сутності судового права. Ця доповідь дістала широке обговорення на об'єднаному засіданні співробітників Інституту права Академії наук СРСР і юридичного факультету Московського державного університету [8, с. 4, 5].

Про судове право він також згадував у своєму «Курсі радянського кримінального процесу» [13, с. 98–100]. У цих роботах М.С. Строгович позначив проблему об'єднання судоустрою, кримінального процесу та цивільного процесу в одну галузь права, в єдину правову науку – судове право. Таке об'єднання і формування концепції судового права можливо на основі виявлення й аналізу загальних і специфічних рис кожного з процесів; до числа загальних рис ставилися принципи диспозитивності та змагальності, принцип матеріальної істини та інші принципи, вчення про докази. При цьому вчений відстоював самостійність цих процесів щодо одне одного за їхнього тісного взаємозв'язку, стверджуючи, що немає двох правосудь – кримінального і цивільного, а є єдине правосуддя, яке поширюється на дві основні сфери правовідносин – кримінальні і цивільні [11, с. 55].

У монографії М.Л. Шифмана «Прокурор у кримінальному процесі (стадія судового розгляду)» (1948 р.) також містились пропозиції автора щодо розроблення концепції судового права [14].

А.Я. Вишинський згадує про судове право у своїй «Теорії судових доказів у радянському праві», в якій питання доказування в кримінальному процесі тісно перепліталися з відповідними питаннями у процесі цивільному. Хоча теоретичних розробок про сутність судового права як такої робота не містила, проте її автор зазначав, що наука про докази (теорія доказового права) є найголовнішою, центральною теорією всього судового права [15, с. 61].

У 1956 р. на теоретичній конференції в Харківському юридичному інституті обговорювались доповіді професора С.І. Вільнянського «Принципи побудови системи радянського соціалістичного права» і доцента А.Л. Ривліна «Судове право в системі соціалістичного права». Під час обговорення доповідей погляди вчених-доповідачів розійшлися. Якщо А.Л. Ривлін уважав концепцію судового права завершеною і корисною, то С.І. Вільнянський, навпаки, оцінив її як «практично хвору» [4, с. 5].

Ідею судового права в радянський період підтримували як теоретики права – С.С. Алексєєв,

А.М. Васильєв і Л.С. Явіч [16, с. 74, 75], так і процесуалісти – П.А. Лушинська, В.С. Тадевосян, Л.Б. Алексєєва, О.Т. Боннер, В.Г. Даєв [17, с. 22–24, 29], Р.Д. Джалілов, П.Ф. Єлісейкін, О.М. Ларін, Я.О. Мотовіловкер, Н.В. Радутна, І.Л. Петрухін [18], В.М. Савицький, І.І. Склярський, М.В. Суворов, М.П. Шаламов та інші. Наприклад, В.І. Камінська зазначала єдність кримінально-процесуального та цивільного процесуального права в їхніх спільних принципах і завданнях та загальних рисах предмета правового регулювання, вказуючи водночас характерні відмінності між ними. Предмет регулювання цих галузей характеризується єдністю, оскільки в обох випадках це суспільні відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням правосуддя, що дає підстави для об'єднання обох галузей права, а також судоустрою в єдину складну галузь права – судове право. Також вона доводила єдність процесуальних правовідносин у кримінальних і цивільних справах за їхніми структурними елементами: суб'єктами, основним об'єктом, метою і методами їхнього регулювання [19].

Помітний вплив на формування наукової думки щодо створення судового права мало створення у 1974 р. сектору теоретичних проблем правосуддя Інституту держави і права АН СРСР. Дослідники цього сектору зайнялись розробленням проблем судового права. Цьому сприяло і положення Конституції СРСР 1977 р. щодо ролі суду та правосуддя. У 1981 р. вийшла у світ колективна монографія науковців цього інституту під назвою «Про конституційні основи правосуддя в СРСР» [20]. У цій роботі досліджено сутність поняття правосуддя, під яким автори розуміють не всю діяльність суду, а лише судовий розгляд і вирішення по суті кримінальних і цивільних справ. Вони не відносять до цього поняття діяльність судді у справах про адміністративні правопорушення, хоча і вважають за доцільне на основі розвитку адміністративного матеріального і процесуального права створити в майбутньому третю форму правосуддя – правосуддя в адміністративних справах.

У монографії обґрунтовується концепція судового права і як науки, що має предметом правосуддя загалом, і як інтегрованої галузі радянського права [20, с. 24–30]. Як аргумент автори посилаються на те, що, хоча в предметах і методах регулювання цивільного процесуального та кримінально-процесуального права є відмінності, «... але поряд із цим є і багато спільного, і цього цілком досить для інтеграції цих процесуальних галузей права у більший структурний підрозділ радянського права – судове право» [20, с. 31].

Хоча ідеї формування монолітного судового права не знаходили всезагальної підтримки у наукових колах. Зокрема, в рецензії на вищезазначену монографію «Про конституційні основи правосуддя в СРСР» Л.Д. Кокорев і В.З. Лукашевич стверджують, що аргументи «багато спільного», «цілком досить» є малопереконливими, тим більше, що «... залишилися поза увагою дослідників багато висловлених у літературі суджень проти концепції судового права. Сучасний рівень розвитку процесуальних наук вимагає, перш за все, глибшого, диференційованого вивчення проблем цивільного і кримінального процесу. Їхнє розчинення в судовому праві негативно позначилося б на необхідній спеціалізації наукових кадрів. Утім, і самим авторам далеко не в усьому вдалося викласти проблеми кримінального і цивільного процесу в їхній єдності. Багато з них, наприклад, національна мова судочинства, суд і громадськість, законність і встановлення істини та інші розглядаються окремо в кримінально-процесуальному та цивільно-процесуальному аспектах. Лише змагальність вдало охарактеризована з позиції єдності обох процесів. У рецензії також зазначено, що у монографії майже за кожним рядком вгадується спеціалізація її автора» [21, с. 101].

Серед інших критиків концепції судового права, які відкидали її як шкідливу з ідеологічних та юридичних

причин, можна назвати М.О. Чельцова і К.А. Мокічева. Вони критикували ідею судового права як ідеологічно шкідливий продукт розвитку буржуазної науки, не висуваючи в обґрунтування своєї позиції обґрунтованих аргументів чи спростувань [22; 23].

Багато радянських учених із пересторогою ставились до єдності судового права і процесу та, зокрема, запровадження у кримінальний процес з цивільного процесу принципу змагальності, вважаючи його буржуазним принципом, не характерним для радянського кримінального процесу.

Більш конструктивну критику висловлювали П.С. Елькінд [24, с. 92], Н.Н. Матвєєва, М.С. Шакарян, А.А. Добровольський, Т.Н. Добровольська, Р.Е. Гукасян, П.Ф. Пашкевич, Б.А. Галкін, А.Д. Бойков, А.С. Кобліков, яка зводилася до твердження щодо неможливості або навіть шкідливості спільного вивчення кримінального та цивільного процесів [25, с. 140, 141]. Наприклад, Б.А. Галкін зазначив неспроможність спроб створення комплексних галузей, зокрема єдиного процесуального права, яке б врегулювало судочинство у кримінальних і цивільних справах, або судового права, що включало б у себе судоустрій і обидві галузі процесуального права, оскільки постановка проблеми судового права на той момент не мала ні теоретичного, ні практичного значення, а методи правового регулювання в цивільно-процесуальному та кримінально-процесуальному праві мали досить суттєві відмінності [26].

Р.Е. Гукасян свої критичні погляди на концепцію судового права обґрунтував у рецензії до монографії М.М. Полянського, М.С. Строговича, В.М. Савицького і А.О. Мельникова «Проблеми судового права». Він зазначає, що з метою обґрунтування комплексності галузі судового права автори виділяють фактори, які об'єднують досліджувані галузі права. У літературі під комплексними галузями права розуміються такі вторинні утворення, які, маючи свій предмет правового регулювання, складаються з норм, які пов'язані єдиним методом і механізмом регулювання і входять до основних галузей права. Для обґрунтування комплексності галузі права необхідно визначити предмет правового регулювання і сукупність різногалузових норм права, які об'єднуються в особливу спільність, об'єднану деякими специфічними прийомами регулювання. Він продовжує, що в «... цій роботі в предмет регулювання судового права включаються предмети регулювання цивільного процесуального права, кримінального процесуального права і судоустрою, а зміст включає цілі комплекси норм профілюючих галузей права. З цим навряд чи можна погодитися» [27, с. 107]. Отже, на його думку, автори монографії не змогли детально обґрунтувати предмет і метод правового регулювання, що дали б змогу виділити судове право як окрему галузь права.

Тісніший зв'язок кримінального процесу з кримінальним правом, ніж із цивільним процесом, на думку цих юристів, зумовлювала сутність кримінального і цивільного процесів як форми реалізації кримінального та цивільного права відповідно, що засноване на неправильному тлумаченні відомого положення К. Маркса про співвідношення матеріального права і процесу (а не процесуального права). Відмінності між кримінальним, цивільним і адміністративним правом, заломлюючись у процесуальній площині, давали низці авторів підстави стверджувати про кардинальні відмінності, що впливають із норм зазначених галузей матеріального права, а не про якусь «спорідненість» відповідних видів судового процесу [19].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні ж більшість аргументів критики щодо концепції судового права є неактуальною. Це, безумовно, не створює підстав для автоматичного втілення тих ідей щодо теорії судового права, проте «... перед дослідниками стоїть завдання розроблення «нового судового права»

зі збереженням колишніх, раціональних ідей, але на основі нового конституційного, міжнародно-правового та галузевого процесуального регулювання» [19].

Сьогодні теоретичні уявлення та формування концепції судового права мають велике значення для формування нової галузі судового права. При цьому, безумовно, не

можна говорити про поглинання цієї галузю наявних процесуальних галузей права, натомість визначальним, на нашу думку, має стати формування нової галузі судового права, що стане основою для здійснення правосуддя всіх спеціалізацій і сприятиме забезпеченню єдності судової влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства / общ. ред., послесл., прим. А.В. Смирнова. Т. 1. Санкт-Петербург : Альфа, 1996. 552 с.
2. Основы советского права : учеб. пособие / И.С. Войтинский, Ф.И. Вольфсон, А.Я. Вышинский, Е.Н. Данилова и др.; под ред. Д.А. Мегеровский. Москва, Ленинград : Госиздат, 1927. 520 с.
3. Полянский Н.Н. Очерки общей теории уголовного процесса. Москва : Право и жизнь, 1927. 127 с.
4. Гуськова А.П. Возрождение концепции судебного права в России. *Вестник Оренбургского государственного университета*. Ч. 1.: Уголовный процесс. Оренбург : Оренбургский государственный университет, 2005. № 3. С. 4–8.
5. Полянский Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса / под ред. Д.С. Карев. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1956. 271 с.
6. Полянский Н.Н. Вопросы систематики в уголовном процессе. *Советское государство и право*. 1939. № 3. С. 71–87.
7. Полянский Н.Н. К вопросу о юридической природе обвинения перед судом. *Правоведение*. 1960. № 1. С. 105–115.
8. Полянский Н.Н., Строгович М.С., Савицкий В.М., Мельников А.А. Проблемы судебного права / под ред. В.М. Савицкого. Москва : Наука, 1983. 224 с.
9. Основные задачи науки советского социалистического права. *Материалы 1-го совещания научных работников права* (16–19 июля 1939 г.). Москва, 1938. С. 74, 190.
10. Уманский Я.Н. Первое совещание по вопросам науки советского государства и права. *Социалистическая законность*. Москва, 1938. № 9. С. 124–126.
11. Строгович М.С. О системе науки судебного права. *Советское государство и право*. 1939. № 3. С. 55–70.
12. Строгович М.С. Судебное право: предмет, система, наука. *Советское государство и право*. 1979. № 12. С. 58–65.
13. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1: *Основные положения науки советского уголовного процесса*. Москва : Наука, 1968. 468 с.
14. Шифман М.Л. Прокурор в уголовном процессе. Стадия судебного разбирательства / под ред. И.Т. Голякова. Москва : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. 247 с.
15. Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве. Москва : Госюриздат, 1950. 308 с.
16. Явич Л.С. Право развитого социалистического общества (сущность и принципы). Москва : Юридическая литература, 1978. 224 с.
17. Даев В.Г. Взаимосвязь уголовного права и процесса. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. 112 с.
18. Петрухин И.Л. Система конституционных принципов советского правосудия. *Советское государство и право*. 1981. № 6. С. 77–85.
19. Соколов Т.В. Идея судебного права в советской юридической науке. *Отрасли права. Аналитический портал*. 2015. URL: <http://отрасли-права.рф/article/4152> (дата звернення: 15.01.2020).
20. Конституционные основы правосудия в СССР / под ред. В.М. Савицкого. Москва : Наука, 1981. 360 с.
21. Кокорев Л.Д. Конституционные основы правосудия в СССР / под ред. В.М. Савицкого. Москва : Наука, 1981, 360 с. [Рецензия] / Л.Д. Кокорев, В.З. Лукашевич. *Правоведение*. 1982. № 4. С. 101–104.
22. Чельцов М.А. О недопустимости перенесения буржуазных конструкций в советскую уголовно-процессуальную теорию. *Ученые записки ВЮЗИ*. Вып. 6. Москва, 1956. С. 88, 89.
23. Мокичев К.А. Против буржуазных влияний в советском уголовном процессе. *Социалистическая законность*. 1949. № 2. С. 2–7.
24. Элькинд П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права. Ленинград : Изд. ЛГУ, 1963. 172 с.
25. Матвеева Н.Н. Обсуждение проблемы судебного права. *Советское государство и право*. 1980. № 1. С. 140, 141.
26. Галкин Б.А. Советский уголовно-процессуальный закон : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук; Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Юридический факультет. Москва, 1962. 31 с.
27. Гукасян Р.Е. Рецензия на книгу: Полянский Н.Н., Строгович М.С., Савицкий В.М., Мельников А.А. Проблемы судебного права. Москва : Наука, 1983. 219 с. *Правоведение*. 1984. № 5. С. 105–107.